

Fortidsminderegistreringen

Af Klaus Ebbesen

Den danske bonde har fra Arilds tid kendt de oldtidshøje og andre synlige mindesmærker, som ligger på hans marker. Ligeledes har man ofte fæstet sig ved fundpladsen for de oldsager, som fremkom under mark- eller anlægsarbejder, og selve genstandene opbevares ikke sjældent på en særlig hylde, i en skuffe eller en kasse på gården. Den arkæologiske videnskab bygger i sin syntesedannelse ikke alene på det genstandsmateriale, som opbevares på museerne, men også på de forhistoriske anlæg samt kildematerialet i privat eje. Man indså derfor tidligt, at det var nødvendigt at skaffe et overblik over dette samt at foretage en registrering af de jordfaste fortidsminder rundt om i landet.

Generelt kan man sige, at antallet og karakteren af de erkendte fortidsminder er en funktion af 1) aktiviteten i oldtidens samfund, 2) den efterfølgende nedbrydning, herunder den bevidste ødelæggelse i oldtiden og i historisk tid, samt 3) den arkæologiske registreringsindsats. Vort kendskab til den første faktor er endvidere stærkt afhængigt af de to sidste.

En kildekritisk vurdering af ødelæggelsen og registreringen af fortidsminderne er således nødvendig forud for en udnyttelse af det arkæologiske fundstof til videnskabelige studier; – og det gælder naturligvis særlig bebyggelseshistoriske undersøgelser.

I det følgende skal derfor gives en oversigt over den danske fortidsminderegistrering med

hovedvægten på Nationalmuseets såkaldte »sognebeskrivelse«¹.

Dette centrale fortidsminderegister har fået sit navn, fordi oldtidsminderne og de andre arkæologiske fundpladser er registreret og nummereret sognevis, med udgangspunkt i den kommunale inddeling før kommunalreformen i 1970. Det er endvidere ordnet topografisk efter inddelingen i J. P. Trap: Danmark, V. udgave. Som helhed er registrets oplysninger upublicerede, men det dannede grundlag for J. Brøndsteds udbredelseskort i »Danmarks Oldtid« og for Th. Mathiasens beskrivelse af oldtidsminder og -fund i sidste udgave af J. P. Trap: Danmark. Ligeledes er materialet gennem tiderne udnyttet i talrige lokalhistoriske artikler og bøger samt i de ofte egnsvise oversigter over oldtidsminderne, som gennem flere årtier udsendtes af Nationalmuseets og landsdelsmuseernes inspektører, først og fremmest Hans Kjær, J. Raben, J. Brøndsted, E. Albrechtsen og Th. Mathiasen². I 1929–56 udsendte Nationalmuseet endvidere i samarbejde med Geodætisk Institut en serie arkæologiske kort, »Vore Oldtidsminder«. På disse er indtegnet de mest seværdige fredede oldtidsminder, ledsaget af en kort beskrivelse. Kortene er således et slags resumé af sognebeskrivelsen, tilrettelagt for en større offentlighed. Selv om sognebeskrivelsen således er upubliceret, er det en, omend sekundær arkæologisk kilde, hvoraf der ofte er øst.

Klaus Ebbesen, f. 1946, mag. art. i forhistorisk arkæologi, universitetslektor, Forhistorisk-arkæologisk institut, Københavns universitet.

1. Den danske fortidsminderegistrering, specielt Nationalmuseets sognebeskrivelse, er gjort til genstand for en større afhandling, der er udsendt af Fredningsstyrelsen: K. Ebbesen, *Danmarks Oldtidsminder. En analyse af fortidsminderegistreringen*, København 1983. – En analyse af samtlige arkæologiske fundgrupper herhjemme udført af 15 danske arkæologer er p.t. under publikation på Nationalmuseets forlag, hvor den kan bestilles.
2. I litteraturlisten er givet en oversigt over denne ellers vanskeligt tilgængelige litteratur. Den er så vidt mulig fuldstændig.

Registret omfatter i dag ca. 115.000 arkæologiske lokaliteter, herunder ca. 28.000 eksklusivt fredede oldtidsanlæg. Den årlige nytilvækst er nu ca. 700 lokaliteter, men gennem flere årtier var den praktisk talt 0.

Fysisk set består arkivet af en række håndskrevne folioblade, hvorpå de enkelte lokaliteter er beskrevet; et billedarkiv, med tegninger fortrinsvis af dysser og jættestuer, samt et kortmateriale, hvorpå de enkelte sognebeskrivelseslokaliteter er afsat.

De tidlige registreringer

Fortidsminderegistrering er herhjemme foregået gennem flere århundreder. De første tilføje er fra 1600-tallets begyndelse, hvor der på Ole Worms foranledning i 1623 og 1638 udsendes skrivelser fra kancelliet til bisperne med anmodning om, at der fremskaffedes oplysninger om ting af antikvarisk interesse. Dette materiale forsøgte Ole Worm at udnytte i »*Monumenta Danica*«, som udkom i 1643–51. Ligeledes i 1600-tallet forsøgte Peder Hansen Resen at få udgivet et topografisk atlas over Danmark. Han modtog hertil indberetninger fra alle dele af landet, også om fortidsminder. Forsøget med at få atlasset udgivet mislykkedes, men et forkortet, upubliceret manuskript (store dele af manuskriptet gik tabt ved universitetsbibliotekets brand 1728) udnyttedes i 1700-tallet og senere i en række topografiske værker, bl.a. E. Pontoppidan »*Den danske Atlas*«, 1763–81. Det er sammen med Videnskabernes Selskabs kort og de tidlige matrikelkort 1700-tallets hovedkilde til oplysning om oldtidsminder og -fund.

I 1807 nedsattes »Den kongelige Commission til Oldsagers Opbevaring«, og en af dens opgaver var at skaffe en oversigt over de fortidsminder, som endnu var tilbage i landet. I 1807–8 udsendes derfor en opfordring til alle landets præster om til Oldsagskommissionen at indsende oplysninger om, hvad der fandtes af gravhøje, hedenske altre, tingsteder, rune- og bautastene, oldsagssamlinger m.v. i deres sogne. I årene derefter indløb besvarelserne, og på baggrund af disse kunne B. Thorlacius i 1809 udsende den første oversigt over Dan-

marks oldtidsminder: »Bemærkninger over de i Danmark endnu tilstedeværende Hedenolds-Høje og Steensætninger«. I de følgende år tryktes i de antikvariske *Annaler* flere regionale oversigter, ligesom man i »Det kongelige nordiske Oldskriftsselskab« puslede med tanken om at udsende historisk-antikvariske topografier, ledsaget af kort.

I 1848 udnævntes J. J. A. Worsaae til »Inspektør over de antiqvariske Mindesmærker i Danmark«, og en af hans opgaver var »med en Tegner at foretage Undersøgelser rejser omkring i Landet, for at optage Kort og Tegning baade over de vigtigste Mindesmærker – – og desuden de mindre betydelige«. J. J. A. Worsaae indledte sine antikvariske rejser allerede om sommeren samme år. Den gik til Falster, og han var her, som senere, ledsaget af studenterkammeraten Jacob Kornerup, maler og kunsthistoriker (fig. 2).

Året efter, i 1849, gjordes et andet forsøg på at skaffe en kortlægning af de forhistoriske minder. Der indledtes en praksis med at udsende matrikelkort til præsterne og andre interesserede, sammen med en vejledning i, hvordan disse skulle udfyldes med i forvejen fastsatte antikvariske tegn. Ingen af de to tiltag havde imidlertid det ønskede resultat. Kun 287 kort blev udsendt, og af disse kom under halvdelen tilbage. Ligeledes kneb det for J. J. A. Worsaae at få tid til de antikvariske rejser. Heller ikke et forsøg i 1866 på at decentralisere arbejdet, ved nedsættelse af »Stiftscommissioner« lykkedes.

Den store fortidsminderegistrering 1873–1930

I 1873 benyttede J. J. A. Worsaae derfor »Mindesmærkedirektionen«s jubilæum til at indgive en beretning til Kirke- og Undervisningsministeriet om arbejdet i de forløbne 25 år. Han anfører, at de hidtidige ressourcer har været helt utilstrækkelige, og foreslår, at der årligt i 10 år bevilges 3.500 rigsdaler til direktionen, bl.a. til at foretage en undersøgelse af alle mindesmærker i landet, gennem udsendelse af kommissioner bestående af en oldforsker og en tegner. De skal lave kort,

Fig. 1. På herredsrejse. E. Petersen 1892.

tegninger og beskrivelser af de vigtigste monumenter. J. J. A. Worsaae anslår, at arbejdet vil tage ca. 10 år og maksimalt koste ca. 40–50.000 rigsdaler.

Forslaget blev vel modtaget. På finansloven for 1873/74 bevilgedes for første gang ekstraordinært 7.000 kr. til »Mindesmærkedirektionen«, og såkaldte herredsrejser indledtes om sommeren samme år. De fortsatte de næste 60 år, og gennem de herredsvise beretninger om oldtidsminder og andre arkæologiske lokaliteter, som udfærdigedes, skabtes grundstammen i Nationalmuseets sognebeskrivelse.

Emnekredsen for registreringen var fastlagt allerede i den instruks, J. J. A. Worsaae fik i 1848: »Stensætninger, Stendysser, Jættestuer, Gravhøje, Runesten, Voldsteder, Borg- og Slotsruiner, gamle Kirker og lignende arkitektoniske Mindesmærker, og andre mærkelige Levninger fra ældre Tider«. Det var fastsat, at registreringen hovedsagelig skulle omfatte de fredningsværdige mindesmærker og mindesmærker af videnskabelig værdi. I begyndelsen var der ikke fælles retningslinier for arbejdets gennemførelse, men efter Worsaaes død udstedte C. F. Herbst i 1886 en

instruks for herredsrejserne. Den er lavet, mens registreringsarbejdet var i gang og synes at formalisere den arbejdsmåde, som hidtil havde været almindelig. Nyt er det imidlertid, at også køkkenmøddinger, kystfund samt depot- og skattefund skal registreres. Det samme gælder for sløjfede høje samt findestedet for usædvanlige fund i museets samlinger. Hermed er emnekredsen for fortidsminderegistreringen udvidet til også at omfatte nogle af de forhistoriske bopladser samt stedet for fund under flad mark. Det blev endvidere fastsat, at hvert sogn skulle gennemgås på 1–2 dage, de store på 3–4.

Med denne instruks skulle der være skabt ensartede retningslinier for gennemførelsen af den store fortidsminderegistrering. I praksis opstod der imidlertid store individuelle forskelle på herredsberetningernes kvalitet, afhængigt af både den enkelte bereters viden, omhu og interesse samt det tidspunkt, hvorpå beretningen fandt sted.

Den store fortidsminderegistrering foregik i perioden 1873 til 1930 og med nogenlunde samme intensitet gennem hele perioden. Således beredtes ca. 700 km² om året eller

Fig. 2. A. P. Madsen, tegnet af J. Kørnerup, 1859. (Frederiksborg-museet).

1–2% af landet. Registreringen skred imidlertid hurtigere frem i Østdanmark end på den jyske halvø. Ved århundredskiftet var registreringsarbejdet næsten afsluttet på øerne, mens den store registreringsindsats i Nørrejylland foregik i årtierne omkring 1900. Registreringen i Sønderjylland kunne ifølge sagens natur først starte efter genforeningen i 1920. Man gik imidlertid i gang samme år, og i løbet af det næste årti var denne landsdel og de andre, resterende områder berejst.

Forud for undersøgelsesrejserne udsendtes som regel meddelelse til herredsfogederne om den forestående undersøgelsesrejse, samtidig med at befolkningen blev orienteret gennem pressen eller ved særlige kundgørelser. Navnlig ved de ældre berejsninger synes det endvi-

dere almindeligt, at man henvendte sig til personer, som man vidste var oldtidsinteresserede, og bad dem i forvejen lave kort og lister over monumenterne. Enten i lejede hestevogne eller i vogne, som stillede til rådighed af de lokale kontaktpersoner, foregik berejsningen derefter (fig. 1). De senere berejsninger foregik dog meget ofte på cykel, og introduktionen af dette moderne transportmiddel fik stor betydning for berejsningens kvalitet. Man kunne nu komme rundt i terrænet lettere og hurtigere. Navnlig de tidligere herredsrejser var derfor hastige rundrejser til i forvejen udpegede monumenter. Først de senere havde karakter af en berejsning fra gård til gård – dvs. en nogenlunde tilsvarende arbejdsmetode til den, der anvendtes ved Th.

Mathiassens store landskabsundersøgelser i 1940–50'erne. *En arkæologisk rekognoscering i møderne forstand blev der imidlertid aldrig tale om.*

Ligesom mulighederne for at komme rundt i terrænet forbedredes, mens herredsrejserne stod på, således ændredes også opfattelsen af, hvad der var registreringsværdigt. Som hovedregel tog man mere og mere med, efterhånden som tiden skred frem, og det er reglen, at man ved en nyberejsning af et område ved periodens slutning forøgede antallet af lokaliteter med 50–100% i forhold til den første ældre registrering fra 1800-tallet. Navnlig de overpløjede høje og forhistoriske fundpladser bliver stærkere repræsenteret, men nogen generel udvidelse af rammerne for, hvad der skulle registreres, fandt dog ikke sted.

Planen var oprindeligt, at fortidsminderegistreringen skulle gennemføres af de personer, som var knyttet til »Mindesmærkedirektionen« og »Oldnordisk Museum« – efter rekonstruktionen i 1892, til Nationalmuseet. Opgaven oversteg imidlertid både direktionsens og museets ressourcer, og en del af arbejdet blev derfor overladt til lokale interesserede som free lance-arbejde. I alt deltog 33 forskellige mennesker, og kun undtagelsesvis har samme person berejst forskellige dele af landet. Det gælder dog for Henry Petersen, Sophus Müller, Hans Kjær og Thomas Thomsen. De har berejst henholdsvis 7%, 9%, 9% og 7% af landet. Hyppigst er den enkelte berejseres indsats koncentreret til en enkelt egn eller landsdel, og mange har kun berejst et par procent eller promille af landet. Det giver en geografisk ujævnhed i registreringen, som bliver tydeligere, når man ser på de enkelte berejseres forudsætninger og omhu.

Kun ca. 75% af landet blev gennemgået af personer med mere eller mindre fast tilknytning til Nationalmuseet, mens de resterende 25% er berejst af lokale interesserede. Fælles for denne sidste gruppe af berejsere er nok et større lokalkendskab, derimod en væsentlig ringere arkæologisk viden om de anlæg, som skulle registreres. Men også blandt museets folk er der meget store forskelle på registreringens kvalitet.

Der er gennemført en analyse af disse kva-

litetsforskelle, men kun yderpunkterne skal nævnes her. Suverænt de bedste beskrivelser, både blandt de ældre berejsere og generelt, er lavet af Henry Petersen. De er lavet på et tidspunkt, hvor man ved en bevidst indsats kunne skaffe et overblik ikke alene over de anlæg, som var bevaret, men også hovedparten af dem, som var sløjftet i løbet af 1800-tallet. Henry Petersen gjorde denne indsats, og i mange tilfælde blev der foretaget egentlige markvandringer. Det andet yderpunkt dækkes af A. P. Madsens berejsninger. Kun undtagelsesvis har han forsøgt at opspore pladser for sløjfede anlæg eller forhistoriske fund. Endvidere gælder, at et påfaldende stort antal af de på berejsningstidspunktet eksisterende høje er overset. Man kan således uden videre karakterisere hans fortidsminderegistrering som upålidelig. De øvrige registreringer ligger mellem disse yderpunkter, men med klare individuelle forskelle.

Generelt kan man således ganske klart sige, at den store fortidsminderegistrering var af endda meget varierende karakter og kvalitet. Det skyldes det lange tidsrum, den strakte sig over, den voldsomt forøgede arkæologiske viden gennem perioden og udviklingen i, hvad man anså for registreringsværdigt. Dernæst også den enkelte berejseres forudsætninger og omhu med arbejdet samt – som det nedenfor skal vises – en forskellig sløjfningsintensitet i de forskellige dele af landet. Et pålideligt arkæologisk kort over Danmark skabtes således ikke ved den lejlighed.

Fredningsrejserne 1937–56

Indtil 1937 eksisterede ikke nogen generel oldtidsmindebeskyttelse. Tværtimod var det en del af hensigten med herredsrejserne at udvælge de anlæg, som man ønskede fredet, enten ved frivillig overenskomst med ejeren eller ved køb (fig. 3). I 1937-naturfredningsloven (§ 2) indsattes imidlertid en bestemmelse om fredning af de synlige fortidsminder. Det skete efter en lang kamp mellem Dansk Naturfredningsforening, Johannes V. Jensen samt andre kulturpersonligheder mod Nationalmuseet, der længst muligt strittede imod

Opgørelse!

Hovedlaget		Udgivet	
15 Aug modtaget	120 "	1 Langdyse, Ulstrup	20 "
18 - - - - -	250 "	1 Langdyse, Ulstrup	35 "
26 - - - - -	100 "	1 Langdyse, Steenvad	60 "
21 Sept - - -	61 "	1 Runddyse, Steenvad	20 "
		1 Gangbygning, Fellerup Mø	15 "
		1 Runddyse, Hørsenslev	15 "
		1 Langdyse, Lovenholtz Mark	25 "
		1 Gangbygning 2 Runddyse og Steen	100 "
		1 Høj, Mørkjøb Ovestvev	5 "
		1 Høj, Tømmerup Mø	5 "
		1 Langdyse, Højbjerg Mø	100 "
		2 Runddyse (Kjebær) Maarup	55 "
		1 Runddyse, Maarup	25 "
		1 Langdyse, Maarup	36 "
		Rejses	16 "
		Hørsensdyse og Botandfotning	19 50
		Indkjøb af Oldsager	1 85
Talt	531 Kr	Talt	543, 35

Fig. 3. J. V. Nissens regnskabsopstilling for fredningsarbejde og herredsberedning på Djursland, 1887. Opgørelsen omfatter også det gennem P. Kjerums undersøgelser senere så berømte megalitanlæg ved Tustrup. Det købtes for 100 kr.

en sådan generel fredning. Med den såkaldte paladsrevolution i 1932³ skabtes imidlertid en ny holdning også på dette område, men det var ikke sådan, at samtlige oldtidsminder nu blev fredet. Som hovedregel ønskedes i de første år kun de rimeligt velbevarede anlæg fredet.

Som følge af de nye fredningsbestemmelser skulle alle kendte oldtidsminder beses, og der skulle tages stilling til, om anlægget var fredet eller ej. Dette arbejde stod på i perioden

1937-56 og kaldes sædvanligvis fredningsrejserne. Det skal stærkt understreges, at der her ikke er tale om en nyregistrering af landets oldtidsminder, men alene et eftersyn af de i forvejen på Nationalmuseet kendte. Fredningsrejserne gennemførtes imidlertid hovedsagelig af Nationalmuseets eller landsdelsmuseernes inspektører (Th. Mathiasen berejste selv ca. 1/4 af landet), og ofte nyregistrerede man oldtidsanlæg, hvis der var tid. I begyndelsen var der ikke noget krav herom, men i

3. Se appendix ovenfor.

Th. Mathiassens cirkulære for fredningsrejserne fra 1947 pålægges det dog berejserne så vidt muligt at opspore hidtil ukendte anlæg, og det nævnes, at sådanne særlig kan findes i skovene og på hederne. I forbindelse med fredningsrejserne nyregistreredes således ca. 10% nye anlæg, men det er meget forskelligt, hvor stor en indsats den enkelte berejser gjorde på dette område. Nogle nyregistrerede bogstavelig talt næsten intet, mens andre fandt mange nye anlæg. Disse anlæg blev efter fredningsrejsens afslutning optaget i Nationalmuseets sognebeskrivelse, som herved blev endnu mere ujævn.

Sognebeskrivelsens senere historie

Foruden ved fredningsrejserne er oplysningerne i Nationalmuseets sognebeskrivelse også på anden måde ført à jour. Indtil 1930erne opfattedes sognebeskrivelsen kun som et register for de forhistoriske anlæg. Hovedparten af boplads- og offerfundene blev således ikke noteret i registret, ligesom enkeltfundene næsten konsekvent blev holdt udenfor. Takket være Therkel Mathiassens indsats ændredes i løbet af 1930erne opfattelsen af, hvad registret skulle indeholde. Tanken om sognebeskrivelsen som et register over alle arkæologiske lokaliteter begynder at materialisere sig ved en nogenlunde systematisk indføring af alle nye fund i registret. Samtidig forsøger Th. Mathiassen lejlighedsvis at à jour-føre registret med oplysninger om ældre fund og undersøgelser m.v. Denne nye opfattelse af sognebeskrivelsen slår fuldstændig igennem under 2. verdenskrig.

Den intensive tørvegravning i moserne bragte mange oldsager frem, og Nationalmuseet organiserede derfor fra 1942 en regulær kampagne henvendt direkte til de i moserne beskæftigede. Ligeledes organiserede man en systematisk berejsning af de moser, hvori der gravedes tørv. Disse »moserejser«, der gennemførtes af Nationalmuseets og landsdelsmuseernes inspektører og ældre studerende, er den første systematiske registrering af arkæologiske lokaliteter på vådbund. Under be-

rejsningen indsamledes så vidt muligt oplysninger om *alle* fund af oldsager samt dyre- og menneskeknogler. Samtlige lokaliteter indførtes endvidere i sognebeskrivelsen, også fundpladser, hvorfra der blot forelå et enkelt flintredskab. Sognebeskrivelsen anvendtes således her som register for alle erkendte arkæologiske lokaliteter.

I 1942–45 og 1948–56 organiserede Th. Mathiassen to store bebyggelsehistoriske undersøgelser i henholdsvis Nordvestjylland og Nordvestsjælland. De videnskabelige resultater blev med vanlig effektivitet publiceret i løbet af ganske få år, men samtidig blev de oplysninger om anlæg og fund, som indsamledes, overført til sognebeskrivelsen. For sognebeskrivelsen betød det en forøgelse i de enkelte sogne med mellem 30 og 300% nye lokaliteter, fortrinsvis stenalderboplads og lokaliteter for enkeltfund. Denne lokalt stærkt begrænsede registreringsindsats gjorde således sognebeskrivelsen endnu mere ujævn, fordi der optoges arkæologiske lokaliteter, som ellers ikke var registreret i landet som helhed.

Med moserejserne og de bebyggelsehistoriske undersøgelser skabtes imidlertid præcedens for, at alle erkendte arkæologiske lokaliteter skulle indføres i fortidsminderegistret. Det er de principper for nye lokaliteters indføring, som gælder i dag: at alt af betydning skal med. Det må imidlertid understreges, at det kun er inden for de seneste par årtier, at denne opfattelse har været rådende, og at den kun gælder for de arkæologiske lokaliteter, man fik kendskab til på Nationalmuseet.

Mens Nationalmuseet i 1800-tallet og de første årtier af dette århundrede havde været næsten enerådende som arkæologisk institution, ændrede strukturen inden for den arkæologiske verden sig markant ved midten af 1900-tallet, således at Nationalmuseet i 1981 var reduceret, mens den egentlige aktivitet foregik på landsdels- og lokalmuseerne.

Hovedårsagen hertil var provinsmuseernes voldsomme udbygning fra 1930erne og fremefter, dog specielt i 1960/70erne. På disse museer grundlagdes lokale sognebeskrivelser, sædvanligvis med udgangspunkt i en afskrift eller fotokopi af Nationalmuseets sognebe-

skrivelse. Denne videreførtes imidlertid systematisk, og efterhånden som de pågældende museer fik en central placering i områdets museale bevidsthed, svandt anmeldelserne til Nationalmuseet ind – og dermed tilføjelserne til Nationalmuseets sognebeskrivelse. Registreringerne på provinsmuseerne voksede imidlertid stærkt. I dag er Nationalmuseet således i sin å jour-føring næsten fuldstændig afhængig af de indberetninger, man modtager fra provinsmuseerne. I 1970 blev fundanmeldelserne sat i system, og baggrunden var den nye naturfredningslov fra 1969.

Gennem denne lov blev jordfaste fortidsminder beskyttet mod ødelæggelse, og oldtidsanlæg kan i princippet kun undersøges efter bemyndigelse fra rigsantikvaren, siden 1975 Fredningsstyrelsen. Hertil skal derfor alle nye fund anmeldes, og de særlige blanketter, hvorpå dette foregår, overføres derefter til Nationalmuseet.

Sløjfningsintensiteten

En anden faktor, som har betydning for kendskabet til de jordfaste fortidsminder og fund er sløjfningsintensiteten gennem især historisk tid.

Det er en kendt sag, at gravhøjene og andre oldtidsanlæg er blevet sløjfet enten for at give materiale til bygge- og anlægsbrug eller af hensyn til agerdyrkningen. Det er usandsynligt, at denne ødelæggelse er indledt allerede i sten- eller bronzealderen. Derimod er det dokumenteret, at jyske enkeltgravshøje er sløjfet under opdyrkningen i ældre jernalder. For den tidlige middelalders vedkommende vidner de mange rune- og skålstene, som er indmuret i kirker og profane bygningsværker, om en ganske intensiv sløjfningsintensitet. Ser man i litteraturen, klager allerede P. Syv og Th. Bircherod i 1698 og 1701 over ødelæggelsen af fortidsminderne. Derefter kan sløjfningen følges gennem den antikvariske, topografiske og senere den arkæologiske litteratur frem til 1937. Også efter 1937 er der selvsagt sket sløjfninger af principielt fredede oldtidsanlæg, men det drejer sig i vor tid om promiller. Derimod er de overpløjede høje og bo-

pladserne i dag mere truet end nogensinde før, specielt på grund af landbrugets tekniske udvikling. Sløjfningsintensiteten gennem tiderne må nemlig ses i sammenhæng med det danske samfunds generelle udvikling, særlig udviklingen inden for landbruget.

I løbet af vikingetiden og den tidlige middelalder sker en voldsom udvidelse af det opdyrkede areal. Samtidig dukker hjulploven op, og der sker, muligvis ved overgangen fra vikingetid til middelalder, en omlægning af landbrugets driftsmetoder. Det er sandsynligt, at en del af oldtidsanlæggene er blevet ødelagt i denne forbindelse. Der kan ikke gives tal, men for de store stengrave, dysserne og jættestuerne, drejer det sig muligvis om ca. 10% af bestanden.

Omkring år 1300 sætter en landbrugskrise ind, og de efterfølgende århundreder er præget af den sorte død, misvækst og ødelæggende krige. Denne devolution kulminerer i midten af 1600-tallet, hvor store dele af landet er lagt øde. En beretning på grundlag af Chr. V's matrikel fra 1682 antyder således, at kun ca. 30% af landet dengang var under plov. Værst stod det til i Midt- og Vestjylland, mens dele af Østjylland, Fyn og de nordlige dele af Sjælland var mere dyrkede. Det er usandsynligt, at oldtidsminder skulle være sløjfet i stort tal under denne stilstand inden for landbruget; sandsynligvis er det netop den, som beskyttede dem mod ødelæggelse, og ikke overtroen – en antagelse, der tidligere var god latin på de arkæologiske bjerge.

Herefter synes landbruget imidlertid i vækst igen, og en opmåling på grundlag af Videnskaberne Selskabs kort (1768–1804) antyder, at ca. 60% af landet nu udnyttes, også her dog med klare geografiske forskelle. Særlig intensiv er udnyttelsen af området omkring København, men også i dele af det nordlige Sjælland, på Fyn (og den østlige del af Sønderjylland). Udnyttelsen er markant lavere i Nørrejylland, særlig i Midt- og Vestjylland (henh. 44% og 30%), og op til 54% af Ringkøbing amt var dækket af heder. Omkring 1800 indtræder en markant ændring af landbrugets driftssystem, igangsat af landbo-reformerne. Vigtigt i denne forbindelse er udskiftningen. Den ekstensive udnyttelse af

Fig. 4. A. P. Madsens akvarel af et typisk overdrev (Vindstrup Overdrev i Sydøstsjælland). Med udskiftningen og udflytningen omkring 1800 forsvandt overdrevene og hovedparten af de oldtidsminder, som lå der.

overdrevet ændres nu til en intensiv, samtidig med at der sker en udflytning fra landsbyerne (fig. 4). Udskiftningen gennemførtes hovedsagelig i løbet af 1970'erne; den foregik tidligst i Sønderjylland, noget senere på øerne, men specielt sent i Nørrejylland, hvor kun halvdelen af jorderne var udskiftet i 1807. Selvfølgelig udflytningen fra landsbyerne foregik i et væsentligt langsommere tempo.

I kølvandet på landboreformerne fulgte en voldsom godsspekulation, hvis skove slagtedes. Årtierne omkring 1800 er således også præget af en voldsom skovhugst, hvor skovarealet sank til ca. 4% af hele landets flade. I samme periode som udskiftningen og skovhugsten blev også vejvæsenet udbygget. Som helhed var det således meget voldsomme ændringer, der i disse årtier foregik i det danske samfund, og navnlig i Østdanmark skiftede hele landskabet fysiognomi. Det må have haft stor indflydelse også på oldtidsminderne tilstand og deres bevaring.

Med landboreformerne skabtes grundlag for en ekspansiv landbrugsudvikling i løbet af 18- og 1900-tallet. Den kan fra 1866 direkte aflæses af den landbrugsstatistik, som Danmarks Statistik udsender. Særlig markant har udviklingen været i Nørrejylland. Her indledtes hedeopdyrkingerne allerede i 1700-tallet, men først med Hedeselskabets oprettelse i 1866 kom der for alvor skub i sagen. I de følgende årtier forsvandt store dele af den jyske hede fuldstændig.

Sløjfningsintensiteten for oldtidsanlæggene inden for de sidste to århundreder kan i hvert fald delvis belyses gennem det indsamlede arkæologiske kildemateriale.

Bedst kan sløjfningsintensiteten belyses for megalitgravene (dysserne og jættestuerne). Det er anlæg, som er let genkendelige i terrænet (undtagen i skove), og i årtusinder, snarere end i århundreder er de blevet opfattet som monumenter fra fortiden. De nævnes allerede af Saxo, og i de antikvariske beskrivelser fra

1700- og 1800-tallet kan disse anlæg forholdsvis let adskilles fra de andre høje, gerne benævnt »hedenske altre«. Ved herredsrejserne blev der endvidere fastsat regler for deres registrering. Hertil kommer, at også sløjfede anlæg med en ikke for stor usikkerhed kan erkendes i terrænet. Gulvene i megalitgravenes kamre blev sædvanligvis belagt med et lag hvidbrændt flint. Selv om både kamrene og de omgivende høje er fjernet i ny tid, kan stedet for en megalitgrav derfor ofte erkendes som en hvidlig plet på marken, særlig når der er pløjet, og det har regnet. Det er endvidere den største enkeltgruppe af monumenter, ca. 7.500 anlæg er kendt, og ca. 2.500 er eksklusivt fredet. En optælling af tomter og bevarede anlæg kan således foretages, som udtryk for den mindste sløjfningsintensitet.

Sløjfningsintensiteten for megalitgravene kan sikrest bedømmes i den periode, som hengik mellem herredsrejserne og fredningsrejserne, idet der dog må henvises til den usikkerhed, som er forbundet med arbejdet under den store fortidsminderegistrering og ved fredningsrejserne, hvor f.eks. eksisterende anlæg kan være erklæret sløjfede, fordi berejserne ikke kunne finde dem.

Ligeledes må det anføres, at den store fortidsminderegistrering foregik over et meget langt tidsrum, hvor sløjfningsintensiteten var på sit højeste. Hvis et område blev berejst tidligt, var der således generelt bevaret flere megalitgrave, end hvis det blev berejst sent. Størrelsen på denne usikkerhedsfaktor kan man danne sig et indtryk af i omegnen af Broholm på Sydøstfyn. F. Sehested udsendte her i 1878, bl.a. med bistand af Henry Petersen, en oversigt over egnens fortidsminder. Han optalte her 22 sløjfede og 25 bevarede megalitgrave, mens der ved K. Friis Johannsens berejning i 1917 kun kunne iagttages 16 bevarede megalitgrave. Begge registreringer falder inden for det tidsrum, hvori herredsrejserne foregik, og sløjfningen var i perioden 36%. Sløjfningsintensiteten var imidlertid ikke lige stor i de forskellige dele af landet, og hvad er lige så vigtigt: ved tilrettelæggelsen af tidsfølgen i fortidsminderegistreringen tog man så vidt muligt hensyn til, hvor truede anlæggene var. Herigennem blev denne usik-

kerhedsfaktor begrænset, men ingenlunde elimineret.

For hele landet er sløjfningsintensiteten inden for de ca. 50 år, som hengik mellem de to berejninger, 35% eller ca. $\frac{1}{2}$ –1% om året. Der er imidlertid store geografiske forskelle. For øernes vedkommende er gennemsnittet 32%, i Nørrejylland 44% og i Sønderjylland 30%. Tallene er nogenlunde konstante fra herred til herred og klart signifikante. Den forholdsvis lave sløjfningsintensitet i Sønderjylland kan umiddelbart forklares ved, at der kun hengik ca. 30 år mellem de to berejninger. Derimod er sløjfningsprocenten påfaldende høj i Nørrejylland, særlig fordi herredsberjserne her generelt foregik forholdsvis sent.

Til belysning af sløjfningsintensiteten i løbet af 1800-tallet er de oplysninger om sløjfede anlæg, som indsamledes under herredsrejserne, vigtige – men som ovenfor anført stærkt svingende i kvalitet efter den indsats, som den enkelte berejser gjorde for at skaffe oplysninger om disse anlæg. På øerne registreredes under herredsrejsen ca. 1700 sløjfede megalitgrave. De udgør 30% af de i dag erkendte megalitgrave i området. For Nørrejylland er tallet 29% og for Sønderjylland 53%. Inden for de enkelte dele af områderne er tallene rimeligt konstante. Mest påfaldende er tallet for Nørrejylland, hvor der registreredes påfaldende få anlæg sløjfede forud for herredsrejsen. Det kunne skyldes, at herredsberjserne gennemførtes så sent, at anlæg ved udskiftningen ikke kunne erkendes. Det synes ikke at være tilfældet, og f.eks. ved lokalhistorikeren H. C. Strandgaards registrering på Fur og i Salling i 1870/80erne erkendtes kun 19% sløjfede oldtidshøje. Sandsynligvis er billedet derfor ægte, og man må regne med, at ødelæggelsen af megalitgrave accelererede senere i Nørrejylland end i landet som helhed. Det må ses på baggrund af en forskellig landbrugs- og samfundsudvikling i de enkelte dele af landet. Udflytningen fra landsbyerne foregik her senere, og den intensive hedeopdyrking indledtes først i 1860erne. Mange steder kunne man derfor ved herredsrejserne registrere oldtidshøje næsten i et omfang som ved oldtidens slutning. Stik modsat er sagen i

Sønderjylland. Hertugdømmerne var i 1600–1700-tallet økonomisk dominerende inden for det danske rige. Udskiftningen gennemførtes tidligere, fortidsminderegistreringen derimod forholdsvis sent. Væsentligt flere anlæg var derfor sløjftet forud for den store fortidsminderegistrering.

Generelt udgør antallet af i dag bevarede anlæg af samtlige erkendte 32% for landet som helhed (henholdsvis 35% i Nørrejylland, 32% på øerne og 31% i Sønderjylland). Disse tal er imidlertid alt for høje som udtryk for sløjfningsintensiteten fra slutningen af bondestenalderen til i dag.

En undersøgelse af sløjfningsintensiteten for megalitgrave i Slesvig-Holsten, foretaget ud fra registrering af tomterne i forhold til de bevarede anlæg viste en sløjfningsintensitet på 94% for hele området, men svingende fra 75% til 98,8%, med den største sløjfningsintensitet i de områder, hvor der var flest anlæg. Et meget velundersøgt område herhjemme er øst-Ærø, hvorfra der dels foreligger omhyggelige udstiftningskort fra 1768; en lokal oversigt fra 1830'erne; en herredsberedning ved Henry Petersen samt en nyberedning i 1936, hvor også megalittomterne bevidst blev eftersøgt. Sløjfningsprocenten kan her beregnes til 92%. Både tallene fra Slesvig-Holsten og øst-Ærø er imidlertid for høje for Danmark generelt, men sammen med de ovenfor fremlagte tal fra den store fortidsminderegistrering samt et par mindre detaljerede undersøgelser muliggør de en fastlæggelse af bevaringsgraden for de danske megalitgrave til ca. 10% – men med store geografiske forskelle.

Megalitgravene er imidlertid kun en enkelt gruppe blandt monumenterne. Det er muligt, at sløjfningsgraden for denne gruppe svarer til gennemsnittet for gravhøjene, men de forhistoriske anlæg er af forskellig karakter og deres bevaringsgrad så forskellig i de enkelte dele af landet, at en vurdering må foretages for hver enkelt anlægsgruppe for sig (evt. i det lokale område) forud for en anvendelse til kulturhistoriske studier.

Konklusion

Der kan generelt skelnes mellem fire grupper af arkæologiske lokaliteter, nemlig 1) grave, 2) bopladser, 3) offer- og depotfund samt 4) andre steder for forhistorisk aktivitet med efterladte materielle levn. Bevarings- og registreringsgraden er forskellig for hver enkelt, ligesom der er stor forskel på de forskellige typer anlæg inden for hver enkelt kategori.

Blandt *gravene* skelnes gerne mellem fladmarksgrave – hvor graven slet ikke var markeret over jorden eller kun ved let forgængelige konstruktioner – og højgrave, hvor begravelsespladsen kan ses som en højning i terrænet. Oldtidens fladmarksgrave er meget dårligt kendt, og selv erkendte lokaliteter er kun undtagelsesvis og uden systematik omfattet af fortidsminderegistret. Man kan uden videre fastslå, at registreringen af denne type anlæg er helt utilstrækkelig. Det samme er tilfældet for de lave småhøje, som særlig byggedes i slutningen af bronzealderen og begyndelsen af jernalderen. Derimod er de såkaldte enkeltgravhøje fra yngre stenalder i høj grad registreret. Det skyldes typens koncentration i Midt- og Vestjylland, hvor hedekulturen beskyttede dem næsten helt frem til fortidsminderegistreringen satte ind. Vikingetidens storhøje er nok den bedst bevarede og registrerede type oldtidshøje, men de er ekstremt sjældne. Også for bronzealderhøjene er registreringen rimelig, ligesom sløjfningen næppe har været så stor som f.eks. for megalitgravene; – de gav ikke så mange sten, derimod god muld.

Bopladserne er de steder, hvor de forhistoriske mennesker opholdt sig størstedelen af tiden; havde deres hytter, huse eller landsbyer. Af disse er køkkenmøddingerne bedst registreret, men hovedparten er fra slutningen af ældre stenalder og repræsenterer kun én af tidens bopladstyper. I et vist omfang er de øvrige stenalderbopladser registreret, mens bopladserne fra hele bronze- og jernalderen praktisk talt er uregistreret. Nyere jyske undersøgelser har vist, at denne slags oldtidens anlæg kan ligge endda overordentlig tæt, men oftest er kun bevaret den nedre del af de stolpehuller, hvori datidens huse blev rejst.

Generelt gælder derfor for bopladserne, at der er tale om en endda meget stor gruppe af forhistoriske anlæg, som kun undtagelsesvis er omfattet af fortidsminderegistret.

Også hvad angår *offer-* eller *kultpladserne* er den arkæologiske viden meget ringe. Bedst kendt er de lokaliteter, som ligger på vådbund, hvor bl.a. nye lokaliteter, som fremkom i 1940'erne, systematisk blev registreret. Mindre end halvdelen af de eksisterende depotfund med tyndnakkede flintøkser er imidlertid omfattet af fortidsminderegistret, på trods af denne registreringsindsats. Enkeltnedlæggelser af redskaber, lerkar og smykker er registreret i langt mindre udstrækning. Generelt gælder endvidere, at offernedlæggelserne på vådbund blot er én type af offerhandlinger. Der er imidlertid intet grundlag for at bedømme forholdet mellem offeraktiviteterne i vådområderne i forhold til kulthandlingerne på fast land. En ny, systematisk eftersøgning af skålsten på Tåsinge forøgede antallet fra 2 til 25. Indtil for nylig kendtes disse kultsten kun i rimeligt omfang på Als, hvor J. Raben havde eftersøgt dem systematisk.

Til gruppen af *andre arkæologiske lokaliteter* hører forhistoriske voldanlæg, bautastene, runesten, flintminer, smelteovne, gamle tørvegrave, oldtidsveje, forhistoriske agersystemer m.v. Det er en meget heterogen gruppe, og for de fleste gælder, at registrerings- og ødelæggelsesintensiteten ikke kan belyses. Jernalderens agersystemer er i dag kun registreret i de gamle jyske hedeområder samt i de østdanske skove. For denne anlægstype kan det således dokumenteres, at registreringen er skæv. Det samme gælder sandsynligvis også for flere af de andre.

En særlig fundgruppe er de såkaldte *løsfund* eller enkeltfund. Det er oldsager, som fremkommer ved agerdyrkning eller andet jordarbejde, uden forbindelse med andre oldsager, og uden at anlægsspør erkendes. Fundgruppen dækker hele oldtiden, og antallet af enkeltfundne oldsager tælles i 100.000'er. Sandsynligvis stammer de næsten alle fra ødelagte anlæg tilhørende de ovenfor beskrevne fundkategorier, men hvilken kan ikke afgøres. De vidner imidlertid om en eller anden forhisto-

risk aktivitet på det sted, hvor de fandtes. Denne fundgruppe er imidlertid næsten helt systematisk holdt udenfor fortidsminderegistret.

Som helhed må man således sige, at fortidsminderegistret kun undtagelsesvis (for megalitgravene og bronzealderens storhøje) giver et tilnærmelsesvis rigtigt billede af de eksisterende og sløjfede anlæg. For alle andre anlægs- og fundtyper er registreringen usystematisk og indskrænker sig til en beskedent del af det allerede erkendte, en ubetydelighed i forhold til det engang eksisterende.

Hertil kommer så de store geografiske forskelle i registrerings omfang og kvalitet. Allerede materialet fra herredsrejserne var stærk svingende i kvalitet, og denne geografiske ujævnhed er accelereret ved de senere tilføjelser. Registreringen er således bedst i NV-Jylland, hvor den intensive fortidsmindesløjfning først begyndte kort før herredsrejserne, og hvor boplads og enkeltfund m.v. er tilføjet ved Th. Mathiassens landskabsundersøgelser. Modsat er f.eks. værdien af registreringen i Københavnsområdet meget lille. De fleste oldtidsanlæg blev her sløjfet meget tidligt, herredsrejserne er som helhed meget dårlige, og oplysningerne er kun sporadisk ført à jour. Fortidsminderegistreringens kvalitet i det øvrige land ligger mellem disse yderpunkter, dog er der særlige problemer med Nationalmuseets fortidsminderegistrering i Sønderjylland.

Føjes til dette, at der er stor, men stærkt varierende usikkerhed ved lokaliteternes afsætning på målebordsbladene, som er en del af registret, må det stå klart, at *sognebeskrivelsen eller fortidsminderegistret hverken er et pålideligt arkæologisk kort eller et fuldstændigt register over de forhistoriske lokaliteter.*

Det må siges klart: Der eksisterer ikke noget arkæologisk kort over Danmark – selv om skiftende generationer af arkæologer gennem de sidste 175 år har forsøgt at skabe et sådant. Vil man i dag have overblik over en bestemt egns oldtidsbegyggelse, er en moderne arkæologisk rekognoscering derfor nødvendig.

Appendix

»Paladsrevolutionen« i Prinsens Palais 1932

Begivenhederne omkring Carl Neergaards afgang som leder af Nationalmuseets oldtidsafdeling ved årsskiftet 1932/33 gav anledning til mange rygter, ikke mindst fordi den indgik i et samlet generations- og holdningsskifte inden for dansk arkæologi. Udtrykket paladsrevolution har været anvendt.

Begivenhederne har nu 50 år på bagen, og alle direkte involverede er døde. Tidspunktet er derfor inde til at give en oversigt. (I den forbindelse er jeg rigsantikvar Olaf Olsen og museumsinspektør E. Munksgaard taknemmelig for hjælp ved gennemgangen af det originale kildemateriale, ligesom overarkivar S. Rambusch, Rigsarkivet, og professor Roar Skovmand har hjulpet med oplysninger).

Administrationsformen på Nationalmuseets oldtidsafdeling var i S. Müllers direktørtid ikke ganske sædvanlig og efter århundredskiftet ude af trit med udviklingen i det omgivende samfund. I 1921 pensioneredes S. Müller i en alder af 70 år og efterfulgtes af Carl Neergaard, der dog ikke fik titel af direktør. Derimod blev Mouritz Mackeprang, der tidligere alene havde været direktør for 2. afdeling, i 1922 direktør for hele Nationalmuseet. Det faldt derfor i hans lod ikke alene at skulle gennemføre en omfattende ombygning af selve museet, men også at skabe et naturligt, kollegialt samarbejde mellem museets forskellige afdelinger samt mellem Nationalmuseet og de øvrige museer, herunder provinsmuseerne. Han løste opgaven med bravour. Derimod magtede Neergaard ikke opgaven som afdelingsleder; slet ikke den nødvendige fornyelse efter S. Müller, som han i øvrigt (på trods af et tidligere nært samarbejde) chikanerede groft. Det interne samarbejdsklima på afdelingen, hvor Hans Kjær, H. C. Broholm og J. Brøndsted dengang var inspektører, var forpestet; næsten alt var i stå (jfr. K. Thorvildsen, *Det oldnordiske Museum*, i *Kammerat Glob*, Århus 1981: 16ff), og internationalt fik den store danske oldtids-samling et ikke uberettiget vanry for mildt sagt dårlig service. Således måtte den svenske stenaldersforsker Axel Bagge i et avis-inter-

view om en større forskningsrejse den 14. august 1932 beklage, at man i København havde nægtet ham adgang til stenalderfundet fra Strandegård på Sydsjælland.

Et par københavnske dagblade greb historien og indhentede udtalelser fra Nationalmuseets direktør og chefen for 2. departement i undervisningsministeriet. Carl Neergaard forsøgte først at skyde skylden på H. C. Broholm, men måtte efter et par dages hektisk aktivitet, den 17. august, i en erklæring dikteret af M. Mackeprang, offentligt vedgå, at det alene var hans ansvar, at det pågældende fund var foreholdt A. Bagge.

Det blev imidlertid nu åbenlyst, at situationen på Nationalmuseets oldtidsafdeling var uholdbar. I forståelse med M. Mackeprang tog J. Brøndsted (som Neergaard forsøgte at få fyret) derfor initiativ til en officiel klage til Nationalmuseets direktør (Mackeprang) over C. Neergaards ledelse af afdelingen. Klagen omfattede stort set alle afdelingens aktivitetsområder og undertegnedes af samtlige medarbejdere – H. C. Broholm, J. Brøndsted, E. Collin og G. Rosenberg. Hans Kjær, der var på udgravning i Palæstina, gav sin tilslutning den 27. september og tilføjede endnu et klagepunkt. Hans brev nåede dog først frem i begyndelsen af oktober.

Klagen blev tilstillet Neergaard den 15. september med anmodning om en tjenstlig udtalelse. Den fulgte en uge efter i form af et alenlangt, næppe ganske velovervejede brev, hvis konklusion var en harmdirrende afvisning af alle klagepunkter. Neergaards brev tilfredsstillede ikke Nationalmuseets direktør, der måtte forberede en indberetning til ministeriet.

Imidlertid døde Hans Kjær den 29. september i det hellige land, og Neergaards situation var derefter håbløs. Samme dag som meddelelsen om dødsfaldet nåede museet (30. sept.) foreslog Neergaard Mackeprang, at han søgte sin afsked under henvisning til sit dårlige syn. Forslaget blev uforbeholdent accepteret, og senere på dagen kunne C. P. Neergaard meddele, at han forlod museet, idet han havde en del ferie til gode, og at han ville anmode om sin afsked pr. 31. december 1932.

De praktiske ting blev derefter hurtigt ord-

net, og 1. januar 1933 tiltrådte J. Brøndsted stillingen som leder af Nationalmuseets oldtidsafdeling. Ved et tilfælde overværede Roar Skovmand, at M. Mackeprang overrakte Brøndsted hans ansættelsesbrev, »idet han med et skulderklap, håndtryk og et skælmisk blik bag de dinglende lorgnetter sagde: Værsgo', hrr. grundlovsbryder« (citeret efter brev af 15.4.1982 til forfatteren). Anekdoten giver nok et godt billede af den lettede stemning, som generationsskiftet medførte. I en forskningshistorisk sammenhæng må begivenhederne imidlertid opfattes som led i M. Mackeprangs bestræbelser på at forny Nationalmuseet.

Litteratur

- J. Abildtrup, Vorgod Sogn I. Videbæk 1926
- E. Albrechtsen, Forhistoriske Minder, anonym: Hjemstavnsbog for Viborg amt. Skive 1938, s. 176–98
- Naturfredningsloven og øhøjfredningerne, Fra Viborg Amt 1939, s. 106–51
- Fyns Bebyggelse i Oldtiden, Fynske Aarbøger 1950, s. 220–252
- Højfredninger i Odense Amt, Fynske Minder 1955, s. 129–36
- Højfredninger i Svendborg Amt, Fynske Minder 1956, s. 188–194
- Dalum sogn i oldtiden, J. Hansen og K. Mortensen (ed.), Dalum sogns Historie. Odense 1959, s. 26–36.
- Fyn i Oldtiden. Odense 1974
- Nordøstfyn i Oldtiden. Turistårbogen 1976, s. 9–17
- K. Ancker-Jensen, Oldtidsminder i Fiskebæk Skov. Lolland-Falsters historiske samfund, Årbog 1935, s. 86–95
- K. Andersen, Stenalderen i Skodborg-Vandfuld Herreder. Hardsyssel Aarbog, 37, 1943, s. 36–55
- C. Andersen, Oldtidsminder, Oldtidsfund, Voldsteder, O. Andersen og N. M. Elling (ed.), Fyn. Odense 1927, s. 43–56
- O. Andersen et alii (ed.), Nordvestfyn. Ribe 1936
- V. Andersen, Vorbasse – et hedesogns historie. Kolding 1963
- A. Avnholt, Oldtidsminder og Oldtidsfund i Søllerød Kommune. Søllerødbogen 1944, s. 41–72 og sst. 1945, s. 38–75
- F. Barfod (ed.), Gamle og nye Minder om Brahetrolleborg og Omegn. København 1870
- J. Bech (ed.), Oldtidsminder på Langeland. Rudkøbing 1972
- C. J. Becker, Hovedlinier i Bornholms Oldtidshistorie, Bornholmske Samlinger 1975, s. 1–41
- H. C. Bendixen, Om forsvundne storstensgrave – dysser og jættestuer – i Tørrild herred, Vejle Amts Årbog 1960, s. 81–98
- H. Berg, Menneskene i de første årtusinder, Turistårbogen 1970, s. 10–17
- R. Bertouch-Lehn, Historiske minder på Sydlolland. Oldtid og Middelalder, Lolland-Falsters historiske Samfund, Årbog 1952, s. 94–100
- S. M. Beyer, En geographisk-historisk og oeconomic, fysisk-antiquarisk Beskrivelse over Bringsted og Sigersted Sogne ved Ringsted. Sorø 1791
- L. P. Bigaard, Rye-Sonnerup. Roskilde 1941
- G. Ahlefeldt Bille, Oldtidsminder i Kværndrup og allernærmeste Omegn, H. C. Frydendal (ed.), Kværndrup Sogn. Espe 1943
- H. Borgstrup, Langeland, Turistforeningen for Danmark, Aarbog 1949, s. 23–42
- V. Boye, Anholt. En topographisk-antiquarisk Skizze. Samlinger til jydsk Historie og Topografie VI, 1877, s. 39–58
- E.-M. Boyhus, Lolland-Falster, en historisk billedbog. Maribo 1972
- F. Boysen, Af Møns Historie I, Den forhistoriske Tid. København 1905
- Brockdorff, Beretning om Oldsager i Høbye Sogn i Ods-Herred i Siælland, i November 1808. Antiquariske Annaler 2, 1815, s. 267–82
- M. Bro-Jørgensen, Billeder af Viborg amts forhistorie. Viborg 1966
- J. Brøndsted, Oldtidsminder, J. Brøndsted (ed.), Danmark Før og Nu I, Kbh. 1952, s. 101–34
- Om Sallingsyssels Oldtid, Turistforeningen for Danmark, Aarbog 1944, s. 179–96
- Himmerland – et Oldtidens Spejl. Turistforeningen for Danmark, Aarbog 1943, s. 24–43
- De forhistoriske Minder. E. Struckmann (ed.), De danske Heder I, Kbh. 1943, s. 193–233
- Danmarks Oldtid I–III (Kortmappen). Kbh. 1940. 1960²
- Dyrehavens Oldtidsminder, Aa. Næsted (ed.), Dyrehaven, Kbh. 1938, s. 45–54
- Lidt om Falsters Oldtidsminder. Lolland-Falsters historiske Samfund, Aarbog 1931, s. 89–95
- Viborgeggen i Oldtiden, Fra Viborg Amt 1929, s. 12–23
- Sorø-Egnens Oldtidsminder, Aarbog for historisk Samfund for Sorø Amt 1927, s. 43–47
- N. C. Bøgelev, Egnens Oldtidsminder. Skivebogen 1939, s. 63–121
- L. Bøltiger, Vester Skjærninge-Ulbølle og Omegn. Svendborg Amt 1923, s. 7
- F. Carlsen, Noget om og fra Rønnebæk Sogn. København 1861
- J. Christensen, Veierslev og Aigt Sogne, Samlinger til jydsk Historie og Topografie VI, 1877, s. 281–316
- Beskrivelse over Sal og Gullev Sogne, Samlinger til jydsk Historie og Topografie X, 1885, s. 128–67
- J. Thulstrup Christensen, Oldtidsminder på Løgstørgen, Fra Himmerland og Kjær Herred, XII, 1943–44, 1944, s. 250–88
- J. Christiansen, Das Gräberfeldt von Wittstedt, Die Heimat 43, 1933, s. 233–40
- H. V. Clausen, Fra Holbæk Amt (monografi). Holbæk 1918
- H. Dehn-Nielsen, 348 Oldtidsminder i Jylland. København 1976
- 356 Oldtidsminder på øerne. København 1977
- Vestjylland i Hedenold, Turistårbogen 1980, s. 27–39
- Oldtiden på Midtsjælland, Turistårbogen 1981, s. 22–39
- J. Didriksen, Bidrag til Syd-Hads-Herreds forhistorie. Aarbøger Historisk Samfund for Aarhus Stift, 1953, s. 17–40

- W. Dreyer, Oldtidsminder i den vestlige Del af Rinds og Gislum Herreder I-II. Samlinger til jydsk Historie og Topografie X, 1885, s. 184-264, og 1892, s. 408-21
- K. Ebbesen, Nordvestjyllands dysser og jættestuer. Holstebro Museum, Årsskrift 1979, s. 51-102
- Stenaldergrave i Ginnerup og Ensløv sogne. Historisk Aarbog fra Randers Amt 1980, s. 113-160
- L. Eskildsen, Holbæk amts bronzalder, Fra Holbæk Amt 1971-72, 1972, s. 107-22
- A. Fang, Lolland Rundt. Turistforeningen for Danmark, Aarbog 1936, s. 9-64
- A. Friis, Smaalandshavets Øer. Turistforeningen for Danmark, Aarbog 1936, s. 135-58
- J. Frost, Da vore Storstensgrave blev til. Sprogforeningens Almanak, Aabenraa, 1939, s. 1-16
- N. Fuglsang, H. Bastholm og J. Lange, Slagelse og dens Omegn i antiqvarisk Henseende. Antiqvariske Annaler 2, 1815, s. 34-84
- A. P. Gaardboe, Antiqvariske Oplysninger om Elling og Tolne Sogne, Horns Herred, Hjørring Amt. Samlinger til jydsk Historie og Topografie IV, 1873, s. 201-18
- A. Garboe, Agersø i Store Bælt. København 1938
- T. Gliemann, Geographisk-Statistisk Beskrivelse over Kjøbenhavns Amt. Kbh. 1821
- P. V. Glob, Hvor de allerførste Nordsjællændere færdedes. Turistforeningen for Danmark, Aarbog 1942, s. 20-26
- Danske Oldtidsminder 1942, 1947², 1967³
- Kongens Lyngby og Dyrehaven. København 1948
- Fortidens Spor. Dyrehaven og Jægersborg Hegn. København 1973
- L. Gotfredsen, Gentofte fra istid til nutid. Hellerup 1951
- T. Gravlund, Herredsbogen I-III, København 1926-30
- S. Gregersen, Skamlebæk i oldtiden. Museet for Holbæk og Omegn, Årsberetning 1963-64, 1964, s. 12-64
- Ods herred i oldtiden, Turistforeningen for Danmark, Årbog 1968, s. 17-23
- J. C. Gude, Bericht von der Halbinsel Sundewitt. Altona 1778
- K. Gunzøe, Lidt om fredninger indenfor Aalborg amt, Fra Himmerland og Kjær Herred 1952, s. 215-28
- P. Hald, Fra Oldtiden, C. Brunsgård og H. E. Petersen (ed.), Landet mod Nordvest I, Kbh. 1946
- H. Handelmann, Vorgeschichtliche Steindenkmäler in Schleswig-Holstein I-II. Als XXXII-IV Bericht der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen Gesellschaft für die Sammlung und Erhaltung vaterländischer Alterthümer. Kiel 1872-74
- N. P. Hansen, Blade af Kyndby og Krogstrup Sognes Historiebog. Frederikssund 1941
- G. Hatt, Himmerlands Oldtid, Fra Himmerland og Kjær Herred 1938, s. 57-58
- C. C. Haugner, Lollands Oldtidsminder. Nakskov 1941 - Maribo og Fejø Birker. Nakskov 1942
- E. Haugsted, Forhistorie. J. Clausen et alii (ed.), Aarhus gennem Tiderne I, Kbh. 1939, s. 35-68
- F. Holm, Fra Bjerger og Hatting Herreder. Horsens 1922
- Knud M. Hove, Hvejsel Sogn. 1949
- J. Hvidtfeldt, De navnløse mennesker på Als. Turistårbogen 1969, s. 10-16
- Viborg-egnen i oldtiden. Turistårbogen 1977, s. 7-13
- J. R. Hüberz, Beskrivelse over Ærø. Kbh. 1834
- N. J. Israelsen, En undersøgelse af nogle stortensgraves bevaringstilstand omkring Kalø Vig, Østjysk Hjemstavns 25, 1943, s. 5-15
- F. Jacobsen, Af Fiurendals Sogns Historie. Slagelse 1934
- Bidrag til Vemmelev-Hemmeshøj Sognes Historie. Slagelse 1954
- N. Jacobsen, Oldtidsgrave på Koldingegnen. Vejle Amts Aarbøger 1942, s. 124-26
- Restaurerede Oldtidsgrave i Vejstrup Sogn, Vejle Amts Aarbøger 1943, s. 127-28
- S. Jans: Amagers oldtid. København 1982
- C. Jensen, De ældste Tider, J. E. Hansen et alii (ed.), Sneslev - et sogn i Midtsjælland. Sneslev 1974, s. 7-13
- J. A. Jensen og A. Kaae, FASTER Sogn. Hardsyssels Aarbog 1967, s. 124-61
- L. C. Jensen, Nordsjælland i de ældste Tider. Hjemstavnsbog for Frederiksborg Amt. Hillerød 1943, s. 3-26
- P. Fløe Jensen og J. C. Sulkjær, Hvornum sogn i Onsild Herred, Fra Randers Amt 37, 1943, s. 5-205
- J. Jermiin, Indberetning om Østerbrønderslev og Hallund Sogn, Antiqvariske Annaler 2, 1820, s. 321-33
- E. Jespersen, Vind Sogn. Sørvad 1938
- K. Friis Johansen, V. la Cour, Sjællands ældste Bygder, Historisk Tidsskrift 9, 1927, s. 497-516
- A. Johansson, Sydsjællands Oldtidsbebyggelse. Årbog for historisk Samfund fra Præstø Amt 1962-66, 1966, s. 245-328
- Sjælland og Møn i Oldtiden. Turistårbogen 1975, s. 10-14
- J. A. Jørgensen, Beretning om fredlyste Mindesmærker på Bornholm. Rønne 1905
- Svend Jørgensen, Bag Diger og Hegn I, Nykøbing F. 1945
- A. Kaae, Torsted. Ulfborg 1945
- Lem Sogn. Ulfborg 1962
- Staby Sogn. Staby 1972
- J. Kierckebye, Nogle Bemærkninger om Kæmpehøje m.m. i Ribe Stift. Samlinger til jydsk Historie og Topografie VII, 1879, s. 129-33
- Kjer, Udtog af Hr. Pastor Kjers Indberetning om Oldsager i Østerlygum Sogn i Sønderrangstrup Herred i Hertugdømmet Slesvig, Antiqvariske Annaler I, s. 323-35
- B. Kjær, Tikøb Kommune i Oldtiden, Saga 1964-66, Esbjerg 1966, s. 9-16
- H. Kjær, De forhistoriske Mindesmærker og Fund, især fra Stenalderen i Uby Sogn, Arts Herred, Fra Holbæk Amt 1911, s. 5-41
- Mindesmærker og Fund I Jerlev Herred, Vejle Amts Aarbøger, 1912, s. 1-43
- Om Steenstrup-Troldestuerner og andre Mindesmærker i Højby Sogn, Fra Holbæk Amt 1913, s. 83-108
- Oldtidsminder og Oldtidsbebyggelse, D. Bruun (ed.), Danmark I, Kbh. 1919, s. 223-304
- Lidt om Oldtidsminderne på Mors, Historisk Aarbog for Mors II, 1920, s. 41-53
- Oldtidsminder i Aabenraa-Eggen. Grænsevagten 6, 1923, s. 23-35
- Oldtidens Mindesmærker. Turistforeningen for Danmark, Aarbog 1924, s. 13-23
- Vor Oldtids Mindesmærker. Kbh. 1925
- Oldtidsminder i Sydfyn, Turistforeningen for Danmark, Aarbog 1925, s. 19-34
- Bornholmske Fortidsminder, Turistforeningen for Danmark, Aarbog 1926, s. 107-22
- Oldtidsminder i Hardsyssel, Turistforeningen for Danmark, Aarbog 1927, s. 122-36
- Vilh. la Cour, Sjællands ældste Bygder, Fortid og Nutid 1928, s. 104-10
- Oldtidsminderne og Reventlow'erne på Christianssæde (Pederstrup), Lolland-Falsters historiske Samfund, Aarbog 1928, s. 1-23

- Under Asfalt og Brøstene, Turistforeningen for Danmark, Aarboeg 1928, s. 108-21
- Fortidsminder i »Vändäslät«, Turistforeningen for Danmark, Aarboeg 1929, s. 103-22
- Oldtidsminder, Turistforeningen for Danmark, Aarboeg (Sydøst-Jylland), 1930, s. 169-94
- Oldtidsminder fra Ods over Løgh til Flakkebjerg Herreder, Turistforeningen for Danmark, Aarboeg 1931, s. 137-62
- Fredlynsning af Fortidsminder i Sønderjylland, Fra Nationalmuseets Arbejdsmark, 1932, s. 57-66. - Tillige i Sønderjysk Maanedsskrift 1932-33, s. 35-46
- Oldtidsminder i Thyth og Vændle Syssel, Turistforeningen for Danmark, Aarboeg 1932, s. 149-84
- Røddingekongens Høj, Grøn Jægers Høj og andre Oldtidsminder, Turistforeningen for Danmark, Aarboeg 1933, s. 115-42
- J. Kjær, Arkæologi, Turistårbogen 1972, s. 27-32
- T. Kjærboe, Ærø. Ærøskøbing 1974
- O. Klindt-Jesen, Oldtiden, R. Nielsen og Th. Sørensen (ed.), Bogen om Bornholm. Åbenrå 1957, s. 89-139
- Forhistorie, B. Rying (ed.), Bornholm med Ertholmene, Kbh. 1969
- Oldtidens mennesker, Turistårbogen 1971, s. 17-22
- C. Klitgaard, Serreslev Sogn. Hjørring 1957
- Hallund Sogn. Hjørring 1960
- H. Knudsen og K. Möhl, Historisk-Antiivarisk Beskrivelse over Snodstrup og Ølstykke Sogne i Frederiksborg Amt, Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie, 1938-39, 1939, s. 341-77
- R. Knudsen, Den forhistoriske Tid, H. V. Clausen og H. Ødum (ed.), Randers-Djursland. Kbh. 1937, s. 30-39
- S.-Å. Knudsen, Landskab og Oldtid. Atlas over Lyngby-Tårnbæk og Søllerød. Kbh. 1982
- K. H. Kofoed, Bornholms Historie, Turistforeningen for Danmark, Aarboeg 1947-48, s. 9-24
- A. Kragh, Gjøll i oldtiden og den grubekeramiske kultur, Vendsyssel Aarboeger XXI, 1956, s. 139-52
- C. Krarup, Tjustrup og Haldagerlille Sognes Historie. Fuglebjerg 1942
- H. K. Kristensen, Nørre Nebel og Lydum Sogne. Nr. Nebel 1958
- Nr. Horne Herred. Tarm 1975
- R. H. Kruse, Nørre Jyllands Mærkværdigheder, Det 19. Aarhundrede I-II (m. Tillæg I-II), 1856-57
- J. Kvist, Bække Sogn I. Kolding 1936
- V. la Cour, Sjællands ældste Bygder. Kbh. 1927
- En Indsigelse, Jydske Samlinger 1933, s. 252-57
- K. Larsen og A. Wortmann, Om oldtidsminder og fund fra Bov Sogn. C. Steil og R. P. Sørensen (ed.), Bov Sogn, Tønder 1969, s. 81-87
- K. A. Larsen, Ad fortids veje, Anonym, Gadstrup og Syv sogne. Roskilde 1953, s. 9-18
- Birkerødegns arkæologi, Sv. Aa. Ball-Andersen og C. Tscherning (ed.), Birkerød, mellem Sjælsø og Furesø. Kbh. 1968
- Sv. Larsen, Nordøstfyns Oldtidsminder, H. V. Clausen og H. Ørum (ed.), Nordøstfyn. Kbh. 1937, s. 30-41
- Sydøstfyns Oldtidsminder, H. V. Clausen og H. Ørum (ed.), Sydøstfyn. Kbh. 1938, s. 27-35
- J. C. Lauerens, Den store Langdyse i Varnæs Tyk-Skov, Sønderjysk Maanedsskrift 1945, s. 162-65
- P. Lauring, Rejse i Danmark I-VIII. Kbh. 1956-62
- J. Laursen, Fortidens spor i Århuskoven, Århus 1982
- M. Lebeck, Taulov, det dejligste sogn i Danmark. Kolding 1970
- B. Leth-Larsen, Nordsjællands arkæologi, Turistårbogen 1973, s. 11-15
- D. Liversage, Sejerøs forhistorie, Fra Holbæk Amt 1973, s. 85-122
- F. C. Lund, Beskrivelse over Øen Thorseng. Odense 1823
- U. Lund Hansen, Vindinge i forhistorisk tid. F. A. Birkebæk (ed.), 13 bidrag til Roskilde by og egns historie. Roskilde 1979
- P. Lysdahl, Oldtiden, Turistårbogen 1978, s. 11-15
- V. Lütken, Bidrag til Langelands Historie, Rudkøbing 1909
- A. Majvang, Haslevs Historie I. Haslev 1967
- O. Marseen, Oldtiden. R. Huhle (ed.), Bogen om Himmerland. Åbenrå 1958, s. 85-144
- Th. Mathiassen, Gjentofte Kommune i Oldtiden, Medd. fra Historisk-topografisk Selskab for Gjentofte Kommune III, 1938, s. 3-55
- Aamose-Omraadet i Stenalderen, Fra Holbæk Amt 1944, s. 5-31
- Oldtidsminder i Dyrhaven, Medd. fra historisk-topografisk Selskab for Gjentofte Kommune IV, 1945, s. 269-76
- Studier over Vestjyllands Oldtidsbebyggelse. Kbh. 1948
- Viborg Amts Oldtidsmindesmærker, Fra Viborg Amt 1951, s. 119-32
- Lolland-Falsters Oldtidsmindesmærker, Lolland-Falsters historiske Samfund, Årbog 1956, s. 161-73
- Oldtidsminderne og Fredningsloven, Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1957, s. 5-14
- Stenalderens Fund og Mindesmærker i K. Bure (ed.), Stenalderen. Kbh. 1959
- Nordvestsjællands Oldtidsbebyggelse. Kbh. 1959
- Bronzealderens Mindesmærker i landets forskellige egne. K. Bure (ed.), Bronzealderen. Kbh. 1960
- Nordvestsjælland gennem 10.000 år. Holbæk 1963
- E. Munksgaard, Denmark: An Archaeological Guide. London 1970
- Th. Mølby et alii, Snoldelev-Tune. Roskilde 1939
- J. M. Møller, Historiske Oplysninger om Slaugs Herred. Kolding 1914
- C. Neergaard, Bornholms Arkæologi, Bornholmske Samlinger, 1918, s. 249-80
- Oldtidsminderne i Gudme Herred, Svendborg Amt. Aarsskrift 1932, s. 67-78
- H. Neumann, Oldtidens bebyggelse i Tyrtrup Herred, J. Raben - Et mindeskrift, 1960, s. 111-19
- Oldtidsbebyggelsen på Haderslev Næs, Haderslev Amts Museum, 1966, s. 13-24
- Arkæologisk virksomhed i Nordslesvig 1920-75, P. K. Iversen (ed.), Festskrift til J. Hvidtfeldt, Kbh. 1978, s. 303-18
- H. Neumann og S. Wiell, Oldtidsminder i Nordslesvig. Åbenrå 1976
- C. F. Nielsen, Ørsted og Daastrup Sogne og nærmeste Omegns Historie. Roskilde 1934
- H. Nielsen, Analyse af den arkæologiske registrering i Vestsjælland, Fra Vestsjællands Museer 1979, s. 87-92
- J. Nielsen, En Tur i Dyrhaven. København 1948
- P. O. Nielsen, Hundre tusind fortidsminder, Nationalmuseets Arbejdsmark 1981, s. 61-69
- R. Nielsen, Sejerø Sogns Historie. Næstved 1923
- S. Vestergaard Nielsen, Aars Sogns Oldtidshistorie. Fra Himmerland og Kjær Herred 1936-37, 1937, s. 237-286
- J. V. Nissen, Bidrag til Skildringer ad Forhold i Nørre og Sønder Herred, Randers Amt. Saml. til jydsk Historie og Topografie, 2. række, III, s. 97-148

- H. Norling-Christensen, Lidt om Hedsborg-Bakkedragets Oldtid, Fra det gamle Gilleleje 1943, s. 45-58
- Oldtidsminder i Varnæs Skov. Anonym, Varnæs Sogns Historie. Tønder 1944, s. 5-8. - Tillige i Sønderjydsk Maanedsskrift 1944, s. 87-90
  - L. Novrup, Oldtidsbebyggelsen og Gravhøjene, Gesten Sogns Historie, Kolding 1955, s. 10-28
  - J. Nylev, Fra Ubby Sogn, Fra Holbæk Amt 1938, s. 57-85
  - Chr. Olsen, Gravhøje i Gunslev Sogn. Lolland-Falsters historiske Samfund, Årbog 1949-51, 1951, s. 45-51
  - N. Overgaard, Vestjyllands Oldtidsbebyggelse, Jydske Samlinger 1937, s. 1-99
  - J. Paludan, Forsøg til en antiqvarisk, historisk, statistisk og geographisk Beskrivelse over Møen. Kbh. 1822
  - F. Poulsen, Historiske og kulturhistoriske Efterretninger om Samsø. Kbh. 1902
  - L. Pedersen og K. Petersen, Vestsjællands Oldtid. Kalundborg 1980
  - A. Petersen, Oldtidsmindernes Skæbne i Ballerup og Omegn, Dansk Naturfredning 1926-27, 1927, s. 131-32
  - J. A. Petersen, Stendysserne ved Grønningehoved Strand, Vejle Amts Aarbøger 1928, s. 145-47
  - K. Petersen og E. Pramming, Vores Stenalder. Kalundborg 1975
  - F. Petersen-Blidstrup, Degnen Lyder Høyers Beskrivelse af Grevinge Sogn. Kbh. 1921
  - E. Pontoppidan, Den danske Atlas, Kbh. 1763-81, Optryk 1969-71
  - J. Raben, Wittstedt, in Wort und Bild. Christiansfeld 1905
  - Vorgeschichtliche Denkmäler auf Alsen. Kunstkalender Schleswig-Holstein, 1920, s. 36-39
  - Vorgeschichtliches aus dem Sundewitt, Heimat-Blätter für den Kreis Sonderburg 4, 1922, s. 30-32
  - Udpluk af Egen Sogns Historie og Folkeminder, Fra Als og Sundeved VI, 1932
  - Broagerland, Fra Als og Sundeved IX, 1934
  - Fra Notmark Sogn. Fra Als og Sundeved XI, 1936
  - Fra Hørup Sogn, Fra Als og Sundeved XII, 1937
  - Fredningsarbejdet i Sønderborg Amt. Dansk Naturfredning 1937-38, 1938, s. 70-74
  - Oldtidsminder på Als. Fra Als og Sundeved XIV, 1939
  - Oldtidsminder ved Flensborg Fjord, Sønderjydsk Maanedsskrift 1939, s. 53-56
  - Dyssestuer på Als, Sønderjydsk Maanedsskrift 1940, s. 266-76
  - Fra Ulkebøl Sogn, Fra Als og Sundeved XV, 1940
  - Fra Dybbøl Sogn, Fra Als og Sundeved XVI, 1941
  - Gamle Minder fra Havnbjerg Sogn, Fra Als og Sundeved, 1941
  - Oldtidsmindesmærker i Selde Kobbelskov, Sønderjydsk Maanedsskrift 1942, s. 1-6
  - Lysabild Kirke og Minder fra Sognet, Fra Als og Sundeved 21, 1943
  - Oldtidsmindesmærker på Als restaureres, Sønderjydsk Maanedsskrift 1944, s. 205-11
  - Oldtidsmindesmærker i Rumohrugaards Dyrehave, Sønderjydsk Maanedsskrift 1946, s. 57-62
  - Restaurering af Oldtidsmindesmærker i Nørreskov på Als, Sønderjydsk Maanedsskrift 1946, s. 146-50
  - Du skønne Land, I-II, Fra Als og Sundeved 29-30, 1950 og 1951
  - Vore Oldtidsmindesmærker II, Fra Als og Sundeved 32, 1953
  - Restaurering af Oldtidsmindesmærker på Als og Sundeved 1939-50, Fra Als og Sundeved 32, 1953
  - Oldtidsminder i Sottrup Sogn, Fra Als og Sundeved 34, 1955, s. 5-19
  - Minder fra Tandslet Sogn, Fra Als og Sundeved 35, 1956
  - Oldtidsminder i Asserballe Sogn, Fra Als og Sundeved 38, 1959, s. 5-14
  - Th. Ramskou, Oldtidsminder, J. Brøndsted (ed.), Danmark Før og Nu, I (Øerne). Kbh. 1956, s. 85-100
  - Himmerlands Oldtidsminder. København 1947
  - Holstebroegnens forhistorie, By og Bro - en folkebog om Holstebro. Holstebro 1974
  - P. Rasmussen og A. F. Schmidt, Frøslev og Mollerup Sogns Historie. Nykøbing 1955
  - M. G. P. Repholtz, Beskrivelse over Baroniet Stampenborg. Kbh. 1820
  - P. Rohde, Samlinger til de danske Øer Lollands og Falsters Historie II. Kbh. 1979
  - H. Rostholm, Oldtiden på Herning-egnen. Herning 1982
  - B. Rying (ed.), Gyldendals Egnbeskrivelse 1-12, Kbh. 1969-73
  - G. Røst, Om Oldmærkværdigheder i Aasted og Skiærumsogne (Venneberg Herred, Hiørring Amt i Nørre-Jylland), Antiqvariske Annaler 3, 1820, s. 30-48
  - C. Schade, Forsøg til en Beskrivelse over Øen Mors. Viborg 1806, 1811²
  - A. F. Schmidt, Brabrand og Aarslev Sogns Historie I. Brabrand 1937
  - Aaby Sogns Historie I, Brabrand 1941
  - Brørup Sogns Historie. Kolding 1949
  - F. Schested, Fortidsminder og Oldsager fra Egnen om Broholm. Kbh. 1878
  - V. Sidenius, Oldtidsminder i Frejlev Skove, W. v. Antoniewicz, Frejlev Skoves Historie. Kbh. 1944, s. 13-52
  - P. Simonsen, Dyssebygden i Tokkekøb Hegn, Fra Frederiksborg Amt 1944, s. 24-42
  - J. Slettebo et alii, Kegnæs, 1965
  - J. Slettebo, Forhistorien, Anonym, Dybbøl Sogns Historie, 1976, s. 9-24
  - K. Snedker, Nagelsti bondesamfund i 4000 år, Lolland-Falsters historiske Samfund, Årbog 1959, s. 166-206
  - A. Steensberg, Hardsyssels Oldtidsminder, Hjemstavnsbogen for Ringkøbing Amt, 1937, s. 26ff
  - B. J. Steiner, Gladsaxe Kommune i Oldtiden, Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune, Årsskrift 1973, s. 32-37
  - Oldtids- og andre fund i Gladsaxe kommune, Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune, Årsskrift 1973, s. 38-48
  - H. C. Strandgaard, Beskrivelse over Salling med hensyn til Fortiden og Fortidsminderne, Samlinger til jydsk Historie og Topografie V, s. 265-307
  - Om en mærkelig Række af Høje i det vestlige Jylland, Samlinger til jydsk Historie og Topografie IX, 1882-83, s. 88-92
  - B. Stürup, Bjerre Herreds Forhistorie, G. Laursen og T. Brummer (ed.), Bjerre Herreds Bogen. Randers 1963
  - T. J. Søgaard, Oldtidens Mindesmærker paa den jydsk Hede, T. Jacobsen (ed.), Hedebogen. Viborg 1909
  - N. Rasmussen Søkilde, Holsteinhus og Nakkebølle med tilligende Sogne og Øer. Odense 1875
  - A. Thomsen, Historiske Efterretninger om Avnslev og Bovense Sogne i ældre Tid. Svendborg Amt 1922, s. 1-23
  - N. Thomsen, Tragtbægerkultur i Sydvestjylland - Jerne Sogn, Fra Mark og Montre 1971, s. 5-12
  - Tragtbægerkultur i Sydvestjylland 2, Mark og Montre, 1974, s. 5-16
  - B. Thorlacius, Bemærkninger over de i Danmark endnu

- tilstedeværende Hedenolds-Høie og Steensætninger. Kbh. 1809
- P. Thorsen, Bornholms Forhistorie. Rønne 1938
- Sv. Thorsen, Oldtidsminder i Dragsholm Kommune, Ting og Sager fra Odsherred 1975, s. 23–31
- E. Thorvildsen, Oldtidsminder, J. Brøndsted (ed.), Danmark Før og Nu III. Kbh. 1954, s. 87–102
- E. Thorvildsen og M. Rud (ed.), Med arkæologen Danmark Rundt. Kbh. 1961, 1974²
- Hans Hansen Toft, Forsvundne Oldtidsminder ved Aabenraa Fjord og Genner Strand. Sønderjydske Maa-nedsskrift 1943, s. 202
- E. Tofte, I slægternes spor, Oldtiden, Glostrups Historie I, 1971, s. 10–34
- J. P. Trap, Danmark I–XV, 5. udgave. Kbh. 1953–72
- Sv. B. Troelsen, V. Vedsted i oldtid og middelalder, Fra Ribe Amt 1963, s. 501–25
- A. Uhrskov (ed.), Mindesmærker i Nordsjælland, Kultur og Folkeminder XIV. Hillerød 1962
- E. Vedel, Bornholms Oldtidsminder og Oldsager. Kbh. 1886
- Bornholms Oldtid, Bornhomske Samlinger 1907, s. 157–92
- J. og V. Villadsen, Træk af Egaa Sogns Historie gennem Tiderne. Aarhus 1941
- Beskrivelse af *Vore Fortidsminder*, udgivet af Geodætisk Institut og Nationalmuseet. Kbh. 1939–59
- O. Voss, Als i Oldtiden, R. Huble (ed.), Bogen om Als, u.å., s. 47–84
- L. M. Wedel, Topographie over Wordingborg Amt i Siælland. Kbh. 1818
- J. Wichfeld, Fortidsminder fra Egnen om Maribo Sø. Kbh. 1862.
- J. N. Wilse, Fuldstændig Beskrivelse af Stabel-Staden Fredericia. Kbh. 1767
- A. Wortmann, Bov Sogns Oldtid, R. P. Sørensen (ed.), Bogen om Bov Sogn. Kolding 1939, s. 55–65
- D. H. Wulff, Bidrag til Helligum Herreds Beskrivelse og Historie. Aalborg 1890–92
- M. Ørsnes (-Christensen), Oldtidsminder, J. Brøndsted (ed.), Danmark Før og Nu II. Kbh. 1953, s. 75–90